

Gelenlerin hepsinin şansının yaver gitmediği de anlaşılmaktadır. Bazıları buradan Amerika'ya göç etmiştir. Hatta hükümet bu gibi çaresizleri ucuz yoldan gönderme imkânları da bulmuş, belirli bir yardım ve ucuza anlaşma yapılan kumpanyaların vapurlarıyla bunlar Amerika'ya gönderilmiştir (BA, İrâde-Hâriciyye, nr. 7869). İtalyanlar bu göçlerle ve zaman içinde diğer gayri müslimlere karışarak azalmışlardır. XIX. yüzyılda İtalya'dan Müsevî İtalyan göçü de vardı. Hatta Galata'da Küçükhendek ve Lüleci sokağındaki İtalyan sinagogları bulunuyordu. Dolayısıyla Levantenler ayrı bir zümreye ve kültüre mensup olup XIX. yüzyılda İtalyanca ve çoğunlukla Fransızca'yı kullanmışlardır; zamanla da sayıları oldukça azalmıştır.

İtalya XIX. yüzyıl başında Sardinya, Sicilyateyn, Toskana elçilikleriyle temsil edilirken 6 Şubat 1848'de Toskana, İtalyan'ın birleşmesi sırasında da Sicilyateyn elçilikleri lağvedildi. İtalyan okulları ve kiliseleri XX. yüzyıl başında da küçümsemeyecek sayıdaydı. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu çıktığında Fransız okullarının sayısı otuz kadardı. İtalyan okullarının sayısı ise dokuzdu (1925-1926 Salnâmesi, s. 460).

Bugün Beyoğlu ve Galata mimari olarak XIX. yüzyılın en iyi korunduğu, fakat nüfus kompozisyonundaki değişimin en hızlı olduğu İstanbul semtlerindendir. Konunun araştırılması İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin ötesinde bir öneme sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Düvel-i Ecnebiyye, *Frânçe Ahkâmı Defteri*, nr. 26/1, 28/3, s. 33; BA, İrâde-Hâriciyye, nr. 2096, 7869; BA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6660; Archives des affaires étrangères, C. P. Turquie, LI, s. 25 vd.; J. von Hammer, *Constantinople und der Bosphoros*, Pesth 1822, tür.yer.; M. A. Belin, *Histoire de la latinité de Constantinople*, Paris 1894, s. 182-212; R. de Beylié, *L'habitation byzantine*, Paris 1903; Lutfi, *Târih*, IX, 141; 1925-1926 Salnâmesi, İstanbul 1926, s. 460; S. Schweigger, *Zum Hofe des türkischen Sultans Klassische Reisen* (ed. H. Stein), Leipzig, ts., s. 134 vd.; T. Bertelé, *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e lesue antiche memorie 1932-1940*, Bologna, ts.; P. B. Palazza — P. A. Raineri O. P., *La Chiesa di S. Pietro in Galata*, İstanbul 1943; A. M. Schneider — M. Ts. Nomidis, *Galata*, İstanbul 1944; Hamid Dereli, *Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler*, Ankara 1951, s. 104-105; M. Sturdza, *Grands familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1983; G. Pitarino, *Genovesi d'Oriente*, Civico Istituto Colombiano, Genova 1990, s. 312-318, 325; Semavi Eyice, "Galata Hakkında İki Kitap ve Bu Münasebetle Bazı Notlar", *TD*, I (1949), s.

201-219; L. Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", *IJMES*, X (1979), s. 71-91; M. Köhbach, "Ein diplomatischer Rangstreit in Istanbul im Jahre 1587", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, XXXVI, Wien 1983, s. 261-268; J. Cramer, "Einige Handelsbauten des 18.-19. Jahrhunderts in Galata", *Istanbul-Mitteilungen*, XXXIV, İstanbul 1984, s. 417-440; R. Mantran, "Images de Galata au XVIIe siècle", *Varia Turcica*, IX, İstanbul - Paris 1987, s. 193-202; Halil İnalıc, "Ottoman Galata 1453-1553", a.e., XIII (1991), s. 17-105; S. Yerassimos, "Galata à travers les récits de voyage (1453-1600)", a.e., XIII (1991), s. 117-129; İlber Ortaylı, "La vie quotidienne des missions étrangères à Galata", a.e., XIII (1991), s. 131-137; a.m.f., "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Galata", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (Bildiriler)*, İstanbul 1989, s. 131-138.

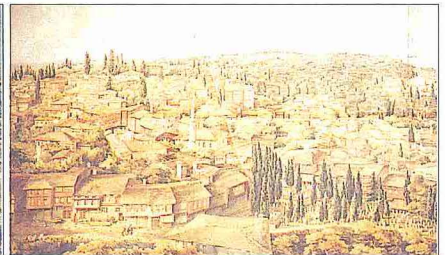
İLBER ORTAYLI

Galata'da Türk Eserleri. İstanbul'un diğer semtlerine göre Galata, genellikle hristiyanların yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğundan, onların çok sayıdaki kilise ve manastırları buraya küçük bir hristiyan kasabası görünümünü vermiş ve semt Türk yapıları bakımından oldukça fakir kalmıştır. Ancak yine de bütün Osmanlı dönemi boyunca Türk mimari geleneğine uygun biçimdeki evleri ve müslüman mezarlıkları, buranın her şeye rağmen müslüman Türk kimliğinin işaretleri olarak görünürdü. Nitekim XVIII. yüzyılda Avusturyalı Baron von Gudenus ile XIX. yüzyılın ilk yarısında İngiliz Baker'in Galata sırtlarından Haliç ve İstanbul'u tasvir eden panoramalarında ön planda o dönemlerde Galata evlerinin Türk karakteri belirlidir. Fakat özellikle XIX. yüzyıl içlerinde Galata'da yabancı unsurların hâkimiyeti çok güçlenmiş ve idarecileri azınlıklarla Levantenler olan ayrı bir belediye dairesi (VI. Daire) kurulduktan sonra semtin görünümü bütünüyle değişmiştir. Buradaki evler ve iş yerleri XVII-XVIII. yüzyıllarda o dönemin Osmanlı mimarisine uygun ola-

rak yapılırken sonraları bunlar yerlerini Batı mimari üsluplarındaki yapılara bırakmıştır. Ancak Galata'nın ara sokaklarındaki birtakım kâgir binaların bazılarıncı sanıldığı gibi Bizans veya Ceneviz yapısı olmadığı, hepsinin de Osmanlı döneminde inşa edildiği duvar örgü tekniklerinden ve mimari özelliklerinden açıkça anlaşılmaktadır. I. Mahmud tarafından, Beyoğlu bölgesine su veren yeni bir şebekenin yapılması ile de 1145 (1732-33) yılında bu semtin her yerine irili ufaklı çeşmeler inşa edilmiştir. Fakat XIX. yüzyılda Galata'yı bir hristiyan yerleşim yeri olarak benimseyen azınlıklar ve bilhassa Levantenler buranın Türk ve müslüman görüntüsünü eritmişlerdir.

Camiler. Dominiken tarikatı rahiplerinin San Domenico adına Gotik üslûpta inşa ettikleri kilise Galata'da mevcut en büyük hristiyan ibadet yeri olduğundan buranın fethinden sonra Arap Camii adıyla bizzat Fâtiha Sultan Mehmed'in vakfı olarak camiye çevrilmiştir (bk. ARAP CAMİİ). Azapkapı Camii Haliç kıyısında, Galata'nın şehir dışına açılan bir kapısının yakınında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından 985 (1577-78) yılında Hassa Başmimar Sinan'a yaptırılmıştır. Cami, Osmanlı-Türk şehirciliğinin özelliklerinden biri olarak yer seçiminde bir iskelebaşı camii halinde tasarlanıp inşa edilmiştir. Çok uzun yıllar harap halde durduktan sonra 1938-1941 yıllarında tamir edilerek yeniden ibadete açılmıştır (bk. AZAPKAPI CAMİİ). Galata surlarının hemen dışında Tophane civarında, Kaptanıderyâ Kılıç Ali Paşa tarafından 1580 yılında Hassa Başmimar Sinan'a yaptırılan Kılıç Ali Paşa Camii, Azapkapı Camii gibi bir iskelebaşı camii olmakla beraber medrese, türbe ve hamamdan oluşan bir külliyein merkezidir (bk. KILIÇ ALİ PAŞA KÜLLİYESİ).

Henry Aston Barker'in yaptığı bir sulu boya tabloda Galata'yı gösteren iki detay (İstanbul Deniz Müzesi, nr. 1746)

Yenicami, Perşembepazarı semtinde Latinler'e ait San Francesco Kilisesi'nin yerine Gülnüş Emetullah Vâlide Sultan tarafından inşa ettirilmiş ve 1109'da (1697) açılışı yapılmıştır. Evvelce burada bulunan, iç ve dış duvarları resimlerle kaplı olduğundan Münakkaş Kilise adıyla anılan kilise ve yanındaki manastırın hiçbir izi kalmamıştır. Yüksekçe bir mahzenin üstüne oturduğu için iki taraflı bir merdivenle son cemaat yerine çıkılan Yenicami dikdörtgen planlı olup kiremit kaplı ahşap bir çatı ile örtülmüştü ve yüksek bir minaresi vardı. İçinde ağaçlar olan geniş bir avlunun ortasında bulunuyordu. Cami 1937'de harap olmaya bırakılarak çatısı ve ahşap aksamı kaldırılmış, 1940-1942'de sadece dört duvardan ibaret bir harabe halinde dururken birkaç yıl sonra bu kâgir kısımlar da yıktırılmış, 1958-1959 yıllarında avlunun içi parsellenerek Hırdavatçılar Çarşısı dükkânlarına tahsis edilmiştir. 1985 yılında Yenicami'yi ihya etmek üzere projeler hazırlanarak yıkılan binanın Vakıflar İdaresi'ndeki rölövesiyle eski fotoğrafları da toplanmış, fakat bu tasarı gerçekleşmemiştir.

Kurşunlumahzen Camii de denilen Yeraltı Camii, aslında Bizans dönemindeki Galata surlarının Halic girişindeki büyük burcunun mahzenidir. Halic'i kapatan zincirin bir ucu, çeşitli kaynaklarda Kastellion ton Galatou, Phrourion, Tor de Galathas, Castrum Galathe, Castrum Sanctae Crucis olarak adlandırılan ve 1453'te şehrin fethinin arkasından yıktırılan bu kuleye bağlanırdı. Fâtih vakfiyelerinde "mahzen-i sultânî" olarak adlandırılan kulenin bodrum kısmı depo yapılmıştır. Bir halk inanışına göre, 672 yılındaki Arap kuşatması sırasında şehid düşen iki müslüman emîrin kabirleri bu mahzenin içindedir. XVII. yüzyılda bu kabirler keşfedilince Evliya Çelebi'ye göre IV. Murad burada bir cami inşa ettirmek istemişse de bunu gerçekleştirememiştir (*Seyahatnâme*, I, 568). Ancak daha sonraları Köse Bâhir Mustafa Paşa, kitâbelere göre 1166 (1752-53) ve 1169 (1755-56) yıllarında bu mahzeni bir cami haline getirmiştir. Dikdörtgen planlı bu mahzenin içinde elli dört adet kalın pâyeye yapının üstünü örten tonozları taşımaktadır. Cami gün ışığını sadece deniz tarafındaki duvarında açılmış pencerelerden alır. Üstünde, ahşap bir Türk konağı mimarisinde olan ve 1985'te restore edilen Sahiller Sağlık Merkezi müdürlüğü binası bulunmaktadır.

Karaköy Camii Karaköy meydanında, eski Avusturya Bankası olan Ziraat Bankası binasının sokak aşırı komşusu idi. Az uzağındaki Kemankeş Mustafa Paşa Camii ile bir isim karışıklığı varsa da 1683'te Viyana bozgunu arkasından idam edilen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelerek pek çok bina ve bu arada Yıldız'da Şeyh Zâfir Külliyesi'ni yapan İtalyan mimarı R. D'Arancio'dan Karaköy Camii'ni de yenilemesi istenmiş, o da burada "art nouveau" adı verilen üslûpta olmak üzere dışı mermer kaplı fevkanî bir cami inşa etmişti. Cami, çok değişik görünümlü yapısı ve sekizgen şekilli, kapalı şerefeli minaresiyle şehrin en hareketli bir yerinde ilgi uyandıran bir eser görünümünde idi. Sebepsiz olarak 1958 yılında yıktırılan Karaköy Camii'nin parçalarının Kınalıada'ya taşınarak orada yeniden kurulacağını söylemesine rağmen bu tasarı uygulanmamıştır. Ceneviz idaresi sırasında yapılan San Antonio Kilisesi 1606 yılında hristiyanlardan alınmış, bir süre sonra kalıntısı üstünde Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa tarafından kendi adıyla anılan bir cami yapılmıştır. Sonraları Yeraltı Camii olan mahzenin komşusu bu cami eski fotoğraflarda klasik üslûpta kasnaklı kubbesiyle görülür. Bitişğinde Refi'sükküttâb İsmâil Efendi Mektebi ve Çeşmesi vardır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru büyük ölçüde değişikliğe uğrayarak bugünkü şeklini almıştır.

Mescidler. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi tarafından yaptırılan Alaca Mescid'in mimari bakımından bir özelliği yoktur. Azapkapı'nın iç tarafında bulunan bu küçük ibadet yeri XIX. yüzyılda yeniden yapılmış olmalıdır. 1956-1960 yıllarındaki istimlakte yıktırılmış ve yerinden cadde geçirilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın imamlarından Bektaş Efendi tarafından Karaköy'de Necatibey caddesiyle Gümrük sokağı arasındaki yapı adasının ucunda yaptırılan Bektaş Efendi Mescidi kadro dışı bırakıldığından bir süre lokanta olarak kullanılmış ve 1956-1957 yıllarında yıktırılmıştır. Yeri şimdi boşdur. Eski İngiliz Deniz Hastahanesi iken şimdi Beyoğlu Hastahanesi olan binanın yakınındaki Bereketzâde Mescidi, Galata Kulesi'nin ilk dizdarlarından Bereketzâde Hacı Ali b. Hasan tarafından vakfedilmiş ve kapısı üstündeki kitâbe-ye göre 1241'de (1825-26) bir tamir görmüştü. Bir müddet kadro dışı bırakılan

mescid 1947-1948'de tamamen yıktırılmış, hazîresinde kalan asırlık ağaçlar ve mezarlar da 1952-1953'te komşusu olan hastahaneye otopark yapılmak üzere yok edilmiştir. Klasik üslûpta, üstü kiremit örtülü küçük bir ibadet yeri olan mescidden bugün hiçbir iz kalmamıştır. Etmekyemez (Emekyemez) Mescidi, Şişhane Yokuşu ile Okçumusa caddesi arasındaki yapı adalarından birinin köşesinde bulunuyordu. 999'da (1590-91) Hüsâmeddin Efendi adında bir hayır sahibi tarafından vakfedilen mescid 1884'te yenilenmiştir. Uzun süre kadro dışı bırakılarak depo gibi kullanılmıştır. 1948'de yalnız dört duvarı vardı. Yakın tarihlerde ihya edilmiş olup bugün ibadete açık durumdadır. Fâtih vakfiyesinde adı geçtiğine göre XV. yüzyılda Galata'da yapılan ilk vakıflardan olan Hacı Ağvar Mescidi Türkçe vakfiyede (*Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, s. 186) Yekçeşm Hacı Mescidi olarak geçer. *Hadîkatü'l-cevâmi*'de ise Hacı Âmâ Mescidi adıyla kayıtlıdır. Azapkapı yakınında olduğu tahmin edilen bu mescid ortadan kalktığından kesin yeri belli değildir. Kürkçüler Mescidi Ali Ağa adında bir hayır sahibi tarafından vakfedilmişti. Katolik Ermeniler'in günümüzde ana caddenin kenarında bulunan, 1834'te yapılmış kiliselerinin yakınında bir yerde olduğu ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre Kürkçüler Mescidi adını taşıyan mâbedin bu durumda Halic kıyısında eski Kürkçüler caddesi dolaylarında olması gerekir. Fâtih Sultan Mehmed döneminin ünlü âlimlerinden Molla Gürânî, İstanbul'un içinde başka vakıflar tesis ettiği gibi Galata'da eski bir kilise veya manastır kalıntısını Manastır Mescidi adıyla ibadethâneye çevirmiştir. Ancak bu yapı ortadan kalktığından yeri bile belli değildir. Arap Camii yakınında olduğu sanılmaktadır. Okçu Mûsâ Mescidi, Karaköy'den Şişhane Meydanı'na çıkan yokuşta eski Voyvoda, şimdiki Bankalar caddesinin sağ tarafında bulunmaktadır. 1938-1940 yıllarında yapılan bir tamirde esas mimarisi bozulduğu gibi çubuklu minaresinin gövdesi de sıvanarak görünümü değiştirilmiştir. Mescid son yıllarda yeni bir tamir geçirerek büyütülmüştür. Karaköy'den Tophane'ye çıkan Necatibey caddesinin sağında bulunan Sultan Bayezid Mescidi, altındaki çeşmenin kitâbesinden de anlaşıldığı gibi 1292 (1875) yılında şimdiki şekliyle yenilenmiştir. Bu fevkanî mescidin yapıldığı dönemin mimari özelliğini taşıyan bir unsuru yok-

tur. Şehsuvar Bey Mescidi, Şişhane'den Kuledibi'ne uzanan Büyükhendek caddesinin sağında bulunmaktadı. Mescid, Fâtih Sultan Mehmed döneminde Şehsuvar Bey adında bir denizci tarafından vakfedilmiştir. XIX. yüzyılda mimari bakımdan arabesk üslûpta yenilediğı anlaşılan bu tarihî eser uzun süre harabe halinde durduktan sonra 1954'te ihya edilmiştir. Azapkapı ile Şişhane arasında bulunan Yolcuzaâde Mescidi Hacı Ömer Efendi adında bir hayır sahibi tarafından vakfedilmiştir. 1940'lı yıllarda harap halde bulunuyordu. Daha sonra tamir edilerek ibadete açılmıştır. Hüseyin Kaptan Mescidi, Yüksekaldırım'ın sağında yapı adaları arasındadır. Bu küçük mescidin Makırzaâde (?) Hüseyin Kaptan adında bir kişi tarafından yapıldığı kabul edilir. Kabri haziresindedir. Hacı Hüseyin b. Mustafa adında bir hayır sahibinin yaptırdığı ve Arap Camii çevresinde olduğı sanılan Bozacısokağı Mescidi'nin yeri belli değildir. Eski Yağkapanı Mescidi Perşembepazarı içinde Halic kıyısında bulunmaktadır. Bu fevkanî mescid Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa (ö. 942/1536) tarafından yaptırılmıştır. Altında tonozlu dükkân gözleri bulunan mescid, eski fotoğraflarında taş ve tuğla dizileri halinde kâgir olarak inşa edilmiş, ahşap minareli klasik üslûpta bir yapı olarak görülür. XX. yüzyılın başlarında şimdiki biçimiyle yenilenmiştir. Alihoca sokağının Lülecihendede caddesine kavuştuğı köşede bulunan Hendek Mescidi, Hoca Ali adında bir kaptan tarafından vakfedilmiştir. Mescidin haziresindeki altı mezardan en eskisi 1155 (1742) tarihlidir. Karabaş Tekkesi Mescidi Tophane meydanında Kılıç Ali Paşa

Camii karşısındadır. 1956-1960 yıkımlarında etrafı açıldığından iyice meydana çıkmış olan mescid Karabaş Mustafa Ağa (ö. 937/1530-31) tarafından vakfedilmiştir. Mescid, meydan düzenlenirken 1960'lı yıllarda yeniden yapılcasına restorasyon görmüştür. Haziresinde vakfın sahibinden başka Kılıç Ali Paşa Camii'nin yazılarının hattatı olan Demircikulu Yûsuf Efendi'nin de kabri vardır. Beyoğlu'ndan Tophane'ye inen Humbacı Yokuşu kenarında bulunan Karanlık Mescid, Hacı Mîmî Çelebi tarafından XVI. yüzyılda yaptırılmıştır. Son yıllarda esas mimarisine bütünüyle aykırı bir biçimde kubbeli ve betonarme halinde yeniden yapılarak tarihî hüviyeti yok edilmiştir. Bugün ibadete açıktır. Meyyit İşkelesi Mescidi, bir namazgâhın yerinde Cebeci Müsâ Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Galata sırtlarında uzanan Küçük Mezaristan'a karşıdan kayıkla getirilen cenazelerin karaya çıkarıldığı iskelenin yakınında bulunuyordu. Azapkapı civarında Tersane arazisi içinde olduğı tahmin edilen mescidin bugün izi kalmamıştır. Nişancı Mehmed Paşa Mescidi, eski Perşembepazarı arazisinde buradaki yıkımlardan sonra çok harap halde ortaya çıkan Yahyâ Ağa Meydan Çeşmesi'nin yanında bulunuyordu. Fatih'te büyük camisi olan ve Boyalı lakabı ile tanınan Nişancı Mehmed Paşa (ö. 1004/1595) tarafından vakfedilen mescidin hiçbir izi kalmamıştır. Eski Perşembepazarı'nda Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Yelkenci Hanı'nın üst katında bir de mescid bulunuyordu. Son istimlâklerde yıkılan hanla birlikte mescid de yok olmuştur. Hacı Mustafa Ağa adında bir tüccarın vakfettiğı Palamut Mescidi'nin yeri belli değildir. Şahkulu Mescidi, Yüksekaldırım'ın üst kesiminde Tünel meydanının az aşağısında bulunmaktadır. Avlusundaki Şahkulu'nun kabrinde 1184 (1770-71) tarihi vardır. Mescidin kapısı üstündeki 1292 (1875) tarihi de yapının büyük Beyoğlu yangınından sonra bugünkü şekliyle yeniden yapıldığını gösterir. Mimari bakımdan bir özelliğı olmayan bu küçük yapı etrafını saran binaların arasında sıkışıp kalmıştır. Yüksekaldırım'da Galata Kulesi'nin karşısındaki dörtyol ağzında bulunan Yazıcı Mescidi Mehmed Efendi (ö. 990/1582) tarafından yaptırılmıştır. Uzun yıllar dört duvar halinde kalıp odun deposu olarak kullanıldıktan sonra 1950'li yıllarda ihya edilerek tekrar ibadete açılmıştır. Sakıflı küçük bir

bina olmakla beraber yan sokaktaki cephesi taş ve tuğla örgüsü bakımından Türk sanatının klasik dönemine işaret ediyordu. Ancak son yıllarda yapılan mimarî müdahaleler yüzünden, esas bina ve minare gövdesinde orijinal örgüler kaybolmuştur.

Tekkeler. Tarih içinde Galata'da yalnız bir tekkenin varlığı bilinir. Bu da bölgenin en yüksek kısmında, evvelce kırık ve bahçelik olan yerde kurulan Mevlevî Âsitânesi'dir ki Kule Kapısı veya Galata Mevlevihânesi olarak da anılır. II. Bayezid döneminde kurulan melevihâne bazı kısımlarını kaybetmekle beraber günümüzde belli başlı binaları ile durmaktadır (bk. GALATA MEVLEVİHÂNESİ). Azapkapı dışında Şişhane Meydanı'nın batısında, Kasımpaşa ve tersaneye hâkim yüksek bir yerde evvelce bir tekke bulunduğu, buradaki Bedreddintekkesi sokağı adının bugün hiçbir izi kalmayan bu tekkenin hâtrası olduğı tahmin edilmektedir. Burada hâlâ birkaç mezar vardır. Tophane'de Karabaş Tekkesi Mescidi'nin aslında aynı addaki bir tekkeye ait olduğı anlaşılırsa da bu tekleden de hiçbir iz kalmamıştır.

Medreseler. Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii etrafında 988'de (1580-81) inşa edilen külliyein parçası olan Kılıç Ali Paşa Medresesi, yanındaki cami ve hamamla birlikte Mimar Sinan'ın eseri olmalıdır. Ancak Sinan'ın eserlerinin listelerini veren tezkirelerde adı geçmez. Belki medrese onun tarafından tasarlanmış, 1588'de ölümünden sonra yapıp tamamlanmıştır. Kare planlı, ortasında revaklı avlusu olan kubbeli odalarla bir dershane-mescidden meydana gelen bir yapıdır. Avlu etrafındaki on sekiz odadan bir tanesi giriş bölümü olduğundan hücre sayısı on yedidir. Medrese, tuğla hatıllı taş örgülü karma teknikte inşa edilmiştir. Günümüzde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun sağlık merkezi olarak kullanılmaktadır. Yenicami (Vâlide Camii) Medresesi Yenicami'nin, şimdi yerinde Hırdavatçılar Çarşısı bulunan doğu tarafında bulunmaktadır. Vâlide kâhyası (sonra paşa) Mehmed Ağa tarafından 1117'de (1705-1706) yanındaki caminin eki olarak yapılmıştır. Bunun bitişişinde de günümüzde iş yeri olan Galata kadısının makamı bulunuyordu. Bina, aralarında tuğladan hatılları olan muntazam kesme taştan duvar örgüsüyle itinalı bir işçiliğe sahiptir.

Sıbyan Mektepleri. Azapkapı'da I. Mahmud'un annesi Sâliha Vâlide Sultan ta-

Galata'da Karabaş Tekkesi Mescidi

rafından, bânisi olduğu sebil ve meydan çeşmesinin yanında bir sıbyan mektebi yaptırılmıştır. Vakfiyesi 1144 (1731-32) tarihli ise de derslane odasının kapısı üstündeki manzum kitâbede 1146 (1733-34) tarihi bulunuyordu. Altında tonozlu dükkânların yer aldığı, muntazam taş ve tuğla dizileri halinde güzel bir duvar örgüsüne sahip olan Sâliha Sultan Mektebi, 1957'de İstanbul Belediyesi'nin emri ve Beyoğlu Şube Müdürlüğü'nün kararıyla ilgili yerlere sorulmadan birkaç gün içinde yıktırılmıştır. Bu mektebin yerinde bugün Atatürk Köprüsü'nü Perşembepazarı caddesine bağlayan varyant bulunmaktadır. Refi'ülküttâb İsmâil Efendi Mektebi Karaköy'de Güm-rük sokağında, Kemankeş Mustafa Paşa Camii'nin bitişiğindedir. Bu fevkanî sıbyan mektebi altındaki çeşme ile birlikte 1145'te (1732-33) yaptırılmıştır. Klasik dönem Türk mimarisinin taş ve tuğladan zarif bir eseri olan bu küçük yapı, 1940'lı yıllarda bir süre Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun arşivi ve deposu olarak kullanıldıktan sonra çeşitli derneklerin faaliyetlerine tahsis edilmiştir. Kılıç Ali Paşa Camii'nin önünden yukarıya çıkan Lüleçiler caddesi kenarında bulunan Topçubaşı Mehmed Ağa Mektebi ahşap küçük bir binadan ibaretti. Yanındaki hazîrede XVIII. yüzyıla ait mezarlar bulunan mektep 1956-1960 yıkımları sırasında ortadan kalkmıştır. Âdile Sultan Mektebi Perşembepazarı semtinde, Yemenciler caddesiyle Sırmalı sokağının birleştikleri köşede bulunuyordu. Bu sıbyan mektebinin bânisi, yakındaki Arap Camii'ne de bir sarnıç ve şadırvan yaptıran II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan'dır. 1950'li yıllarda sağlam durumda görülen bu kâgir bina sonraları yıktırılmıştır.

Kütüphaneler. Galata Mevlevihânesi'nin esas girişi yanında 1234'te (1819) Hâlet Efendi kendi adıyla anılan kütüphaneyi yaptırmıştır. Vakfiyesi Rebîülâ-hir 1235 (1820) tarihlidir. Altındaki se-bille birlikte güzel bir taş işçiliğine sahip olan bu fevkanî empire üslûplu küçük yapı uzun yıllar polis karakolu olarak hizmet etmiştir. Günümüzde Divan Edebiyatı Müzesi tarafından kullanılmaktadır. Hâlet Efendi Kütüphanesi'ndeki eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Debbağzâde İbrâhim Efendi Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Medresesi'nde 1216'da (1801) kurulmuş ve 1914'te kitapları Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

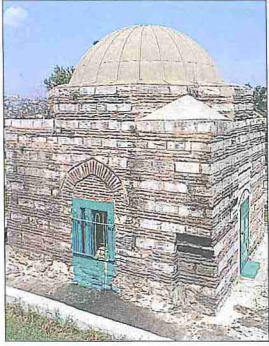
Bedesten ve Hanlar. Osmanlı dönemi Türk şehirlerinde önemli bir ticaret merkezi olan bedestenlerden biri de Galata'da inşa edilmişti. Bunun Fâtih Sultan Mehmed evkafından olduğu söylenmektedir. Evvelce dış cephelerine bitişik tonozlu dükkânlar bulunan Galata Bedestenini kare planlı olup ortada dört pâyeye ayrılmış dokuz bölümün üstlerini eşit dokuz kubbe örter. Uzun yıllar kapalı duran bedesten, 1966'da içindeki orijinal ahşap taksimat sökülüp atılarak bir iş merkezine dönüştürülmüştür (bk. BEDESTEN).

Ahmed Refik Altınay tarafından yayımlanan 29 Zilhicce 993 (22 Aralık 1585) tarihli bir belgede (*Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 133-134, nr. 55), Galata'nın Lonca mahallesinde Ayasofya evkafından "yirmi adet kubbeli kâfirî azîm bir bina" bulunduğu ve bunun bezzâzistan yapılmasının istendiği bildirilir. Hassa Mimarı Câfer ve kalabalık bir müslüman cemaatiyle yapılan keşifte bina, "tûlen yirmi ve arzen yirmi beş zirâ olup demir kirişlerle on altı mermer direk üstünde yirmi adet kubbe ki içerisinde eli beş dolap olmağa kâbil, hali üzre bezzâzistan olmağa mütehammil üç yerden kapı yerleri hazır olup hemen kapılara muhtaç, kadimden bezzâzistan imiş" cümleleriyle tanıtılmaktadır. Bu iradenin sonunda buranın derhal bedesten yapılması emredilmiştir. Bugün mevcut bedesten gerçekten, evvelce İskelekapısı denilen Yağkapanıkapısı'nın iç tarafında bulunan Lonca mahallesindedir. Ancak günümüzde burada Fâtih devri yapısı olduğu kabul edilen dokuz kubbeli ve bütünüyle Türk inşaatı olan bir bina vardır. Eskiden yirmi kubbeli iken daha sonra küçültüldüğüne de ihtimal verilemez. Ekrem Hakkı Ayverdi de Galata Bedestenini'nin tarihçesi hususunda tereddüte düşmüştür (*Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 576-579). Şimdiki halde söylene-bilecek tek şey, bedestenin Fâtih devrine ait olmayıp eski bir yapının yerinde yirmi kubbeli değil sadece dokuz kubbeli olarak yapıldığıdır.

Kurşunlu Han da denilen Rüstem Paşa Kervansarayı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa'nın evkafından olup Mimar Sinan tarafından 1544-1550 yılları arasında inşa edilmiştir. Tarihte adı ilk defa 1296'da geçen ve Cenevizliler'in dinî reislerinin makamı olan San Michele Kilisesi'nin yıktırılmasından sonra arsası üzerinde yapıldığı tahmin edilir. Kervansaray bedeste-

nin doğu tarafında, Haliç'e açılan Yağkapanı ve Balıkpazarı kapılarının iç tarafında surların içinde bulunmaktadır. Büyük dikdörtgen biçiminde, ortası açık avlulu klasik üslûpta bir yapıdır. Yelkenli Hanı surların dışında, Yağkapanı-İbrâhim Paşa Mescidi'nin batısında bulunmaktadır. İçindeki mescid Kemankeş Mustafa Paşa tarafından vakfedildiğine göre hanın da bu sadrazamın evkafından olmasına ihtimal verilir. Son istimlâklerde yıkılan yapının 1995'te yapılan araştırmada hiçbir izine rastlanmamıştır. Azapkapı Camii'nin güneydoğusundaki yapı adası binaları 1985-1986 yıllarında istimlâk edilerek yıkılırken burada kubbeli eski bir han meydana çıkmıştı. Her tarafı son devir yapıları ile sarılı olduğundan varlığı bilinmeyen ve mimarisine göre XVI-XVII. yüzyıllara ait olduğu sanılan bu tarihî eser incelenmesine hiç vakit bırakılmadan Beyoğlu Fen İşleri Müdürlüğü tarafından yıktırılmıştır. Galata'nın bilhassa Haliç'e yakın kesiminde XVII-XVIII. yüzyılların Osmanlı mimarisi özellikleri gösteren başka hanlar da görülmektedir.

Hamamlar. Kılıç Ali Paşa Hamamı, Mimar Sinan tarafından 988 (1580) yılında yapılan caminin yanındadır. Hamam hakkındaki bir belge (*Orientalisches Seminar-Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden*, IV, nr. 54, 55) 23 Muharrem 991 (16 Şubat 1583) tarihli olduğuna göre külliye'nin inşası bu tarihe kadar uzanır. Duvarları taş ve tuğla örülü olan bina tek hamam olarak tasarlanmıştır. Büyük soyunma yeri (ceme-kân) 14,10 m. çapında bir kubbe ile örtüldü. Hamam mimarisinde değişik bir sistem uygulanarak ılık bölümleri hemen ceme-kânı takip etmeyip iki yanlarda küçük mekânlar halindedir. Sıcaklık bölümü ise genellikle kaplıca mimarisinde görülen, altıgen bir merkezî göbek taşı mekânına kemerlerle açılan tiptedir. Necatibey caddesinin girişinde sol tarafta bulunan Karaköy Hamamı, karşısındaki Bektaş Efendi Mescidi'nin evkafından olduğuna göre onunla aynı dönemde Kanûnî Sultan Süleyman zamanında yapılmış olmalıdır. Eski bir fotoğrafta görülen heybetli kubbesinden oldukça büyük bir yapı olduğu anlaşılan bu hamam XX. yüzyılın başlarında yıktırılmış, yerine başta Karaköy Palas olmak üzere iş hanı inşa edilmiştir. İstanbul'un eski ve büyük hamamlarından olduğu anlaşılan bu binanın tam bir planı ile rölövesi de bulunmamaktadır. Buğuluca Hamamı, Azap-

Galata'da
Meyyitzâde
Türbesi

kapı'da surların iç tarafında Alaca Mes-cid'in yanında idi. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin evkafından olması muhtemel bulunan hamam işler durumunda iken belediye tarafından 1960'ta ortadan kaldırılmış, yerine 1980'de yapılan iş hanı da 1986'da yıktırılmıştır. Azapkapı'da Tersane caddesinin başında bulunan Yeşildirek Hamamı Fâtih vakfiyelerindeki Direklice Hamam ile aynı yapı ise XV. yüzyılın ikinci yarısına ait demektir. Evliya Çelebi'nin bildirdiği (*Seyahatnâme*, I, 433) Mehmed Paşa Hamamı da burası olabilir. Ancak bu zatin hangi Mehmed Paşa olduğu belli değildir. Dikkate değer bir dış mimarisi olmayan Yeşildirek Hamamı günümüzde faaldır. Yeni Hamam, Tersane caddesinden Arap Camii kemerine ulaşan sokağın kenarında bulunuyordu. Hamamı kimin yaptırdığı tesbit edilememiştir. Schneider, bunun Fâtih vakfiyesinde geçen "cami mahallesindeki hamam" olduğunu tahmin eder. Yakın tarihlerde hamam yıkılarak yerine bir iş hanı yapılmıştır. Galata surlarının en doğu kesiminde Top-hane'ye açılan kapısının iç tarafında bulunan Kapiîci Hamamı Fâtih vakfiyelerine göre Fâtih evkafındandı. Faal durumda iken yıktırılarak yerine bir banka şubesi ve iş hanı yapılmak istenmiş, uzun süren direnişlerin ardından yakın yıllarda bütünüyle yıktırılmıştır. Mimari bakımdan oval biçimli kubbeleriyle dikkati çekiyordu. Karabaş Mescidi'nin kuzeydoğusunda az yukarıda bulunan Yama-lı Hamam 1958'de yıktırılmıştır. Yanında, en eskisi 899 (1493-94) tarihini gösteren mezar taşları olan küçük bir hazîre bulunduğu göre çok eski bir yapı idi. Araştırmalarda bir izine rastlanamamıştır. Perşembepazarı Hamamı, Arap Camii ile Yenicami arasındaki Galatamahkemesi sokağı kenarında bulunuyordu. Günümüzde hiçbir izi yoktur.

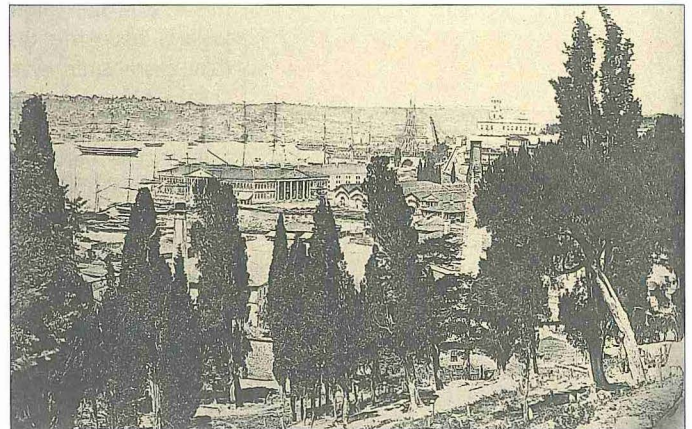
Türbeler. Kaptanıderyâ Kılıç Ali Paşa için külliyesinin bir parçası olarak cami-

nin kible tarafında Mimar Sinan'ın yaptığı türbe denize yakın bir yerde bulunmaktadır. Türbe, dış duvarları ile sekizgen biçiminde kesme taş bir yapıdır. Üstünü iç içe çifte kubbe örter. Giriş derince bir nişin içindedir. İçeride girişin karşısında iki sütun, giriş nişinin köşelerindeki pâyelerle kubbeyi taşıyan kemerele destek olmuştur. Böylece Sinan'ın son eserlerinden olan türbede başka benzerine rastlanmayan değişik bir uygulama ile karşılaşılır (bk. KILIÇ ALİ PAŞA KÜLLİYESİ). Şişhane Yokuşu başında bulunan Meyyitzâde Türbesi, Sâliha Hatun veya Lohusa Kadın Türbesi olarak da tanınır. Evliya Çelebi burada yatan kişi hakkında bir efsane nakleder (*Seyahatnâme*, I, 424) ve türbenin XVII. yüzyılın başlarında I. Ahmed zamanında yapıldığını bildirir. Ancak bugün duran türbenin, Evliya Çelebi tarafından efsanesi anlatılanla aynı olup olmadığı kesin olarak belli değildir. Türbenin batı cephesindeki penceresi üstünde "Merhum Kâtib Mehmed Çelebi" ibaresi ve 941 (1534-35) tarihi görülür. İçerideki mezar taşı Hümâ bint Havvâ'ya ait olup 943 (1536-37) tarihini taşır. Güney cephesindeki pencere üstünde mevcut kitâbede ise Sâliha Hatun adı ve 1097 (1685-86) tarihi okunur. Evvelce Küçük Mezaristan denilen kabristanın içinde bulunan türbe, 1940'lı yıllarda buranın park olarak düzenlenmesi sırasında Evliya Çelebi'ye ait olduğu sanılarak yıkılmadan bırakılmış ve ufak bir de tamir görmüştür. Muntazam işlenmiş taş ve tuğla dizileri halindeki kare biçimli binanın üstünü küçük bir kubbe örter.

Koyun Baba Türbesi Rüstem Paşa Kervansarayı'nın batı köşesinde bulunmaktadır. Mimar Sina kervansarayını inşa ederken bu türbeyi dikkate almıştır. İçindeki bir kitâbe, Koyun Dede Sultan denilen velînin Galata zindanında gömülü

olduğunu, Zindanağası Harputlu Seyyid Mustafa Ağa'nın 1187 (1773) yılında bu kabri imar ettiğini bildirir. Türbenin hemen yanındaki burç zindan olarak kullanılmaktaydı. Surların dışında Haliç kıyısında bulunan Yunus Dede Türbesi'nin ne zaman yapıldığı ve içindeki velînin kişiliği bilinmemektedir. Schneider'e göre türbe II. Mahmud dönemine aittir. Arap Baba Türbesi, Arap Camii'nin avlu tarafında bir rüya ile keşfedildiği söylenen, tarihî esası tesbit edilememiş bir türbedir.

Mezarlık ve Hazîreler. Taksim'den Ayaspaşa'dan geçerek Fındıklı'ya inen Büyük Mezaristan'a karşılık, Galata sınırları içinde Kasımpaşa sırtlarında Şişhane-Tepebaşı'na yayılan hatta Kuledibi'nden Top-hane'ye inen müslüman mezarlığı Küçük Mezaristan olarak adlandırılmıştı. İstanbul'dan kayıkla getirilen cenazeler Meyyit İskeleye'ne çıkarılarak Haliç'e bakan bu yamaca defnedilirdi. Kasımpaşa ve Tersane'ye yakınlığı dolayısıyla pek çok denizcinin kabri burada idi. Mezarlığın alt kenarı havuzlara, üst ucu Şişhane'den Galata Kulesi'ne, kuzeyde ise eski Tepebaşı bahçesine kadar uzanıyordu. Bu mezarlık, önce XIX. yüzyıl içlerinde parça parça tahribe uğramış ve Cemal Paşa I. Dünya Savaşı başlarında Bahriye nâzırı olduğunda mezarlığı taşları, ağaçları ile ortadan kaldırmıştır. Yakın yıllara kadar Büyükhendek sokağının Şişhane tarafındaki girişinde, Türk Hava Yolları binasının yanında buradan kaldırılan bazı mezar taşları dururdu. Kuledibi'nde Yüksekaldırım'ın kenarında kalan son taşlar da 1936'da sökülerek buradaki set duvarının üstünün düzensizinde ve buranın çay bahçesi yapılan kısmına zemin olmakta kullanılmıştır. Bu durum, çok eskiden Küçük Mezaristan'ın Kuledibi'nden hendek boyunca kıyıya kadar indiğini gösterir. Küçük Me-

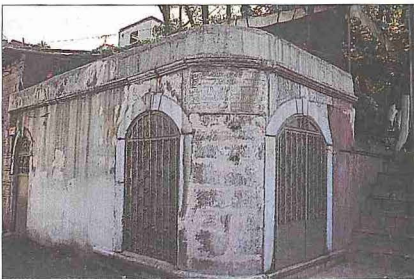
Galata
Mezarlığı'nın
eski bir
fotoğrafı
(Semavi Eyice
fotoğraf arşivi)

da Evliya Çelebi'nin babası ve dedesinin gömülü olduğu aile sofası bulunuyordu. Bu mezarlığın bir ucu Galata Mevlevihânesi girişine kadar dayanıyordu. Karaköy'ü Beyoğlu'na bağlayan Tünel 1876'da açılırken yukarı ucun önüne isabet eden mezarların kaldırılması bir mesele olmuştur.

Galata'daki birkaç vakıf binanın yanında hazîreler de vardır. Bunların en önemlilerinden biri Kılıç Ali Paşa Camii'ne komşu olmaktadır. Burada matematikçi Hasan Fuad Paşa ile denizci Ateş Mehmed Paşa yatmaktadır. Ayrıca Fındıklı sirtlarındaki Defterdar Camii ile Beyoğlu'nda Ağa Camii hazîrelerinden 1934 yıllarında bazı mezarlar buraya taşınmıştır. Galata Mevlevihânesi'nin etrafında da geniş bir hazîre vardı. Burada, birçok Mevlevî ileri gelenlerinden başka Şeyh Galib'in mezarı bulunmaktadır. Fransız soylularından Comte de Bonneval, Humbaracı Ahmed Paşa adıyla müslüman olduktan sonra İstanbul'da öldüğünde buraya defnedilmiştir. İlk matbaayı kuran İbrâhim Müteferrika'nın 1745 tarihli mezar taşı da ilk yeri olan Hasköy Mezarlığı'ndan buraya getirilmiştir. Konya'ya sürüldükten sonra 1823'te orada idam edilen Hâlet Efendi'nin kesik başı önce buraya gömülmüşken daha sonra çıkarılarak Yahyâ Efendi Dergâhı'na götürülmüş, on sekiz yıl sonra yeni bir irade ile tekrar mevlevihâne hazîresine getirilmiştir. Buradaki geniş hazîrenin taşlarının bir kısmı, yakın tarihlere kadar Beyoğlu Nikâh Dairesi olarak kullanılan şimdiki Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi yapılırken sökülüştür. Tophane'deki Karabaş Mescidi'nin hazîresinde de birçok mezar vardır.

Sebilhâneler. Azapkapı Çeşmesi ve Sebili, Galata tarafının iskelelerinden olan

Galata'da Mehmed Paşa Sebili

yılında I. Mahmud tarafından annesi Sâliha Vâlide Sultan adına yaptırılmıştır. Ortada sebil, iki yanlarında çeşmeleri bulunan bu Türk barok sanatının en güzel eserlerinden olan mermer anıtın uzun manzum kitâbeleri şair Seyyid Vehbî'nindir. 1910'lu yıllarda tamir edilmek üzere bazı kısımları söküldükten sonra uzun yıllar harabe halinde kalmış ve 1954'te eski şekline uygun olarak ihya edilmiştir (bk. AZAPKAPI ÇEŞMESİ ve SEBİLİ). Galata Mevlevihânesi avlu girişi yanında bulunan sebil Hâlet Efendi tarafından 1234'te (1819) yaptırılmıştır. O yıllarda Osmanlı-Türk mimarisinde hâkim olan empire üslûbundadır. Şebekeleri sökülp uzun süre karakol olarak kullanılmıştır. Mehmed Paşa (?) Sebili Azapkapı'nın iç tarafında, Yeşildirek Hamamı'nın karşısında köşe başındadır. Üzerindeki kitâbe 1263 (1846-47) tarihlidir. Yapı bakımından XIX. yüzyılın Tanzimat üslûbundadır. Vakıflar tarafından tamir ettirildikten sonra dükkân olarak kiraya verilmiş, kiracısı dökme demir şebekesini çıkardığından orijinal görünüşü kaybolmuştur. Kılıç Ali Paşa Külliyesi'nin avlu duvarı köşesindeki sebilin aslında, eski gravürlerde karşıda Boğazkesen caddesi başında görülen yapı olduğu sanılmaktadır. Cadde Sultan Abdülâziz döneminde genişletildiğinde bu su yapısı esas yerinden buraya taşınmış olmalıdır. Klasik Türk üslûbuna aykırı bir desende olan şebekeleri de bu sebilin geç bir tarihte bazı değişikliklere uğradığına işaret eder. Bunun 1636'da yapılan Bıyıklı Mustafa Paşa Çeşmesi ile birlikte inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Çeşmeler. Tophane Çeşmesi de denilen Sultan Mahmud Çeşmesi, I. Mahmud'un Galata ve Beyoğlu tarafında yeni kurduğu su şebekesinin muhteşem bir tesisi olarak 1145'te (1732-33) inşa edilmiştir. Mermer cepheleri kabartma nakışlarla bezenmiş olan bu iskele meydanı çeşmesinin evvelce üstünde geniş saçaklı bir çatı vardı. Ancak XIX. yüzyıl içinde bu çatı yok olmuş ve üstü düz bir teras haline getirilmişken 1957-1958'de eski gravürlerine göre ihya edilmiştir. Bereketzâde Çeşmesi, Fâtih Sultan Mehmed döneminde inşa edilmiş olup Bereketzâde Mescidi yakınında Galata-kulesi sokağında bulunan bu duvar çeşmesidir. 1145'te (1732-33) Beyoğlu su şebekesi yeniden düzenlenirken Defterdar Mehmed Efendi tarafından XVIII. yüzyıla hâkim olan çok zengin süslü bir üs-

Galata'da Yahyâ Ağa Çeşmesi

lûpta yeniden yapılmıştır. 1260'ta (1844) hazinedar Azm-i Cemâl'in ve 1910'da İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin tamir ettirdiği bu çok zarif çeşme, 1957'de esas yerinden şimdi bulunduğu Galata Kulesi dibindeki sur duvarına taşınmıştır (bk. BERKETZÂDE ÇEŞMESİ). Yelkenci Hanı'nın batısında, sur dışında Halic kıyısında bulunan Yahyâ Ağa Çeşmesi bir meydan çeşmesi olup 1732'de yaptırılmıştır. Çevresi istimlak edilerek yıkıldıktan sonra bütünüyle ortaya çıkmışsa da zemini kaymakta olduğundan tehlikeli durumda öne eğilmiştir. İki cephesi kesme küfeki taşından yapılmıştır. Reisülküttâb İsmâil Efendi Çeşmesi, Karaköy'de Kemankeş Mustafa Paşa Camii bitişiğindeki sıbyan mektebinin altındadır. 1145'te (1732-33) yaptırılan çeşme basit olmakla beraber zarif görünümlüdür ve henüz klasik gelenekleri sürdüren biçimiyle dikkati çeker. Yanıkkapı ile Abdüsselâm sokağı köşesinde bulunan Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi, manzum kitâbesine göre Sokullu Mehmed Paşa tarafından 976 (1568-69) yılında yaptırılmıştır. Galata'nın en eski çeşmesi durumunda olan yapı, sade mimarili klasik tipte bir eserdir. 1995'te bakımsız durumda idi ve üstüne inşaat yapılmıştı. Gülnüş Emetullah Vâlide Sultan Çeşmesi, Perşembepazarı'ndaki Yenicami ile birlikte 1109 (1697) tarihinde yapılmıştır. Avlu duvarına bitişik klasik tipte kesme taştandır. Matbah emini Hasan Ağa adına yaptırılan çeşmelerden biri Kuledibi'nde, Yüksekaldırım ile Lülecihender caddesi köşesinde bulunan iki yüzlü çeşmedir. 1059'da (1649) inşa edilen çeşmenin üzerinde şair Cevrî'nin manzum tarih kitâbesi vardır. İkinci çeşme, önceki ile aynı tarihte ve Galata Mevlevihânesi avlusu içinde yapılmıştır. Kesme taştan klasik tipteki çeşmenin uzun manzum kitâbesi şair Nisârî'ye aittir.

Galata'nın
eski evlerini
gösteren
bir resim
(Semavi Eyice
fotoğraf arşivi)

XIX. yüzyılda Sultan Abdülmecid tarafından tamir ettirilmiş ve kemerinin üstüne 1268 (1851-52) tarihli Ahmed Sâdık Zîver Paşa'nın manzum kitâbesi konulmuştur. Vâlide Sultan Çeşmesi, Etmekeymez Mescidi yakınında olup 1110'-da (1698-99) yaptırılmış klasik üslûpta küfeki taşından bir çeşmedir. Sultan III. Ahmed Çeşmesi, Yenıcamı'nın dışındaki medrese karşısındadır. 1118'de (1706) III. Ahmed tarafından yaptırılmış olup tarihsiz ikinci mensur bir kitâbeden öğretilmişine göre III. Selim'in annesiyle IV. Mustafa'nın câriyesi Ülfet Hatun adına tamir ettirilmiştir. Lülecihendiği caddesiyle Alihoca sokağının birleştiği köşebaşında yer alan Mihrişah Kadın Çeşmesi aynı adlı mescidin yanındadır. 1145'-te (1732-33) yapılmış olup manzum kitâbesi Seyyid Vehbî'ye aittir. Verdina Kadın Çeşmesi, I. Mahmud'un beşinci kadınının vakfı olup Yağkapanı (İbrâhim Paşa) Mescidi'nin yakınındadır. Galata'nın birçok çeşmesi gibi bu da Beyoğlu-Taksim su şebekesinin kurulması ile 1732'-de yapılan su tesislerindendir. Klasik üslûpta bir mimariye sahip olan çeşmenin manzum kitâbesi Seyyid Vehbî'ye aittir. Günümüzde toprağa gömülmüş durumdadır. Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi Şişhane Yokuşu'nun yukarı kısmında, yeni yapılan ve Taksim yönünde giden caddenin kenarındadır. Bugün çukurda kaldığından görünmez durumda olan bu eser 1145'te (1732-33) yapılmış, büyük hazneli mermer kaplı bir çeşmedir. İ. Hilmi Tanışık, el-Hâc Mehmed Ağa'nın 1155'-te (1742) ölen mimarbaşı Kayserili Mehmed Ağa olmasına ihtimal verirse de kitâbede "el-Hâc Mehmed ruhiyçün el-Fâtiha" denildiğine göre bu görüşe katılmak mümkün değildir. İçi istiridye kabuğu biçiminde işlenmiş kemeri ve mukarnaslı saçağı ile, aynı tarihe ait Kâdirî Tekkesi kapısı yanındaki Sâliha Sultan ve Taksim Meydanı'ndaki Sultan Mah-

mud çeşmelerinin bir benzeridir. Karabaş Tekkesi Mescidi yakınındaki Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi 1145'te (1732-33) yapılan çeşmelerdendir. Gümrük ve Tersane emini Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilmiş olup klasik mimari geleneğine uygun özelliklere sahiptir. Galata Kulesi dibinde Lülecihendiği caddesinde 1188'de (1774) yapılmış olan Topçubaşı Mehmed Ağa Çeşmesi'nin bir evin duvarında yalnız kitâbesi kalmıştır. Haznedar Bilâl Ağa Çeşmesi, Lülecihendiği caddesinin Tophane tarafındaki ucunda Humbaracı Yokuşu başında 1211 (1796-97) tarihinde Bilâl Ağa için yaptırılmıştır. Mermer kaplı olan cephesi bütünüyle barok ve empire üslûplarının bir karışımı olarak işlenmiştir. Kitâbesinin yanında ayyıldız kabartmasının varlığı dikkati çeker. Tünel Meydanı'nın Marmara tarafında eski Viktoria, sonra Boton, daha sonra Doğan Apartmanı adlarıyla anılan binanın duvarı içinde kalan Topçubaşı Abdülmü'min Ağa Çeşmesi 1211 (1796-97) tarihli mermer bir çeşmedir. Sultan Mahmud Çeşmesi Perşembepazarı Hamamı'nın yakınındadır. Bu mermer çeşmenin iki satırlık kitâbesi II. Mahmud'un adını vermekle beraber üzerinde tarih yoktur. Mimarisi bakımından yabancı üslûptadır. Necatibey caddesi kenarındaki fevkanî II. Bayezid Mescidi'nin girişi yanında, 1292 (1875) tarihi ve "Saraylı Şekerpare" hanım adına bir çeşme kitâbesi vardır. Esas mimari biçimi hakkında bilgi verecek hiçbir izi kalmayan bu çeşmenin, Sultan İbrâhim'in gözdesi olup daha sonra Mısır'ın güneyinde Habeş sınırındaki İbrim'e sürgün edilen Şekerpare Hatun'la ilgisi olup olmadığı bilinmemektedir. Kuledibi'nde Yüksekalkaldırım kenarında, II. Abdülhamid'in Hamidiye suyu şebekesi için yaptırdığı mermer çeşmelerden biri vardı. Üzerinde yalnız tuğra ve 1318 (1900) tarihi bulunan ve yakın zamana kadar akan

bu çeşme son yıllarda sökülerek yok edilmiştir. Lâleli Çeşme, Büyükhendek caddesinden Bankalar'a inen yokuşun kenarında köşe başında bulunmaktadır. Türk çeşme mimarisinde başka benzeri olmayan ve İtalyan mimar R. D'Aranco tarafından İstanbul'da uygulanan "art nouveau" üslûbunun bir örneği olan bu tarihsiz çeşmenin II. Abdülhamid'in son yılları içinde yapıldığı tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 424, 426 vd., 568; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 30 vd.; J. von Hammer, *Constantinopolis und der Bosphorus*, Pesth 1822, II, tür.yer.; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314; Celâl Esad [Arseven], *Eski Galata ve Binaları*, İstanbul 1329; a.e. (haz. Dilek Yelkenci), İstanbul 1989; *Orientalisches Seminar-Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden*, Kiel 1920, IV, nr. 54, 55; Ahmed Refik [Altınay], *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1935, s. 133-134; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, tür.yer.; *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri* (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), İstanbul 1938, s. 186; A. M. Schneider — M. Is. Nomidis, *Galata*, İstanbul 1944; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, tür.yer.; Sadi Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946; Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, İstanbul 1957; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 576-579; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, tür.yer.; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 121, 126-128, 159, 160, 178, 268; Kâzım Çeçen, *Taksim ve Hamidiye Suları*, İstanbul 1992; M. Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, tür.yer.; Semavi Eyice, "Galata Hakkında İki Kitap ve Bu Münasebetle Bazı Notlar", *TD*, I/1 (1949), s. 201-219; a.mlf., "İstanbul (Galata)", *İA*, V/2, s. 1214/144-157; A. Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *TÜBA*, II (1978), s. 55-84; J. Cramer, "Einige Handelsbauten des 18.-19. Jahrhunderts in Galata", *İstanbul Mitteilungen*, XXXIV, İstanbul 1984, s. 417-440.

SEMAVİ EYİCE

GALATA KÖPRÜSÜ

Haliç üzerinde
Karaköy ile Eminönü arasında
günümüze kadar çeşitli değişikliklerle
birkaç defa inşa edilen köprü
(bk. HALIÇ).

GALATA KULESİ

İstanbul'da Galata'da
alt kısmı Ceneviz,
üst kısmı Osmanlı yapısı kule.

Galata'ya XIV. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş sahip olarak burada bir koloni kuran İtalyan asıllı Cenevizliler, Bizans Devleti'nin iyice zayıfladığı bu yüzyıl için-